

PODZEMLJE DONA DELILA

Očekujte mnogo od naredne rečenice. Pored svojih drugih vrlina, naslov DeLilove masivno genijalne knjige daje zgodan odgovor na Veliko pitanje o američkom romanu – gde se to krije glavni tok? Veličanstveni starci, univerzalni glasovi pozne polovine veka (pretežno veliki Jevreji i Džon Apdajk), postaju stariji i veličanstveniji, ali deluje da se teritorija kojom vladaju sužava. Čini se, štaviše, da njihove redove ne popunjavaju pisci uporedive važnosti. Da li je posredi bila epohalna promena, veliko odumiranje? Ne. Radilo se o strateškom primirivanju.

Nešto je razložilo glavni tok na atome. Sledeći talas genija bio je prisutan, ali ne vidljivo, ne javno. I premda je glavni tok bio institucija, ti pisci nisu mogli da deluju u njemu. Otišli su u ilegalu, potražili su podzemlje kodova i senki – inkognito, odvojeni od sveta, disidenti ispotiha, s književnom reputacijom na krilima kulta. Ali sad je kraj tom stanju koje je uzrokovalo veliki diskontinuitet u američkoj literaturi. Romanopisci izlaze iz bunkera. Upravo savremenici Dona DeLila, Robert Stoun i Tomas Pinčon, deluju spremno za potpuniju ekspanziju. Sam DeLilo, međutim, iznenada prekriva nebo. *Podzemlje* možda jeste ili nije veliki roman, ali nema sumnje da čini DeLila velikim romansijerom.

Nije zgoreg napomenuti, njegov opus je već bio vredan strahopoštovanja. To je pisac snažnog intelekta i pronicljive originalnosti, opremljen neobično nadarenim okom i uhom – i nosom, nepcem i jagodicom prsta. Od samog početka – *Americana* (1971) – DeLilo je delovao doterano i spremno, a njegovu prozu karakterisale su oštre ivice, prednapregnutost i metalna oplata. Kao mlad pisac, prirodno, samo je na mahove imao potpunu kontrolu nad svojim snagama. Naredna četiri romana, u koja se ubraja mali dragulj komične inventivnosti *End Zone*, kao i veliki, obimni i nužni promašaj *Ratner's Star*, svedoče o sličnom nepredvidivom intenzitetu; kao pripovesti, deluju prkosno bezoblične i gotovo humoriistički statične. One se nisu zaputile ka nekom odredištu; krenule su ćorsokakom, često izvodeći polukružna skretanja i kočenja pod ručnom; i čekale su u saobraćajnoj gužvi. A naročito se nisu „završavale“. Samo su prestajale. DeLilova otuđenost nikad nije bila prijemčiva ili refleksivna, već bogata, mračna i opasna. Ali on je tad još bio burna pritoka koja traži reku.

Running Dog (1978) nagovestio je nov nalet. Nakon tog tankog, opakog, hirurški preciznog političkog trilera usledilo je dugo i milozvučno odstupanje u vidu *The Names*, DeLilovog evropskog – ili mediteranskog – romana. Naravno, DeLilo je oduvek bio književni pisac – duboko književni, ali i potajno književni. Visoki stil romana *The Names* često deluje kruto i neelastično; DeLilo to ume, ali često deluje stegnuto. Taj ogled, u svakom slučaju, bio je očigledno lekovit jer potom smo udarili na zlatnu žilu. Prvo, onaj predivno nežni, teskobni san – *White Noise*. A zatim *Libra*, nebesko remek-delo. A zatim hladnokrvno formalno umeće romana *Mao II*. A onda ovo.

Novi roman je DeLilovo bdenje za Hladni rat. Sudeći prema njegovoj tvrdnji, diskontinuitet u kulturnom životu Amerike imao je jedan suštinski razlog – nuklearno oružje. Hijatus je otpočeo onog dana kad je Truman pustio silu iz koje sunce crpi snagu na one koji su izazvali rat na Dalekom istoku; a institucionalizovan je četiri godine kasnije kad je Sovjetski Savez počeo da stiže otprilike jednak status. Kosmičkom silom sad su baratale smrtne ruke, kao i Država, koja je izvršila odgovarajuća prilagođavanja. Država je bila neprijatelj vašeg neprijatelja, ali nuklearna logika je određivala da vam Država više nije prijatelj. U jednoj od scena detinjstva u romanu, nastavnica (časna sestra) daje đacima *identifikacione pločice*:

Pločice su bile zamišljene kao pomoć spasilačkim ekipama prilikom identifikovanja dece koja bi bila izgubljena, nestala, obogaljena, osakaćena, onesvešćena ili mrtva u prvim satima posle početka nuklearnog rata.¹

Nuklearni rat se nikad nije odigrao, ali to je bilo iskustvo nuklearnog doba, nesaznatljivo bilo kome ko se rodio prerano ili prekasno. Da biste znali šta je to, morali ste biti učenik, šćućuren ispod svog stola, u nadi da će vas on zaštititi od kraja sveta. Kako su ljudi uređivali živote oko te moralne praznine i njenog beskrajnog užasa i apsurdna – DeLilova je tema. Možda je oduvek i bila. Kako bilo, novi roman je procena štete na 836 stranica.

Podzemlje kipti od majstorskog samopozdanja u vremenu (druga polovina veka) i prostoru (Harlem, Finiks, Vijetnam, Kazahstan, Teksas, Bronks) i spaja izmaštane likove s različitim herojima istorije kulture (Sinatra, Huver, Leni Brus). Ali pravo središte njegovog zanimanja su „beline na mapi“, poligoni za nuklearne probe, a njegovi glavni akteri psihološki „produvani“, žrtve nuklearnih padavina proisteklih iz eksplozija – stvarnih i izmišljenih. DeLilo, pesnik paranoje i „brujanja sveta“, pristupa temi bez oštine, odlučno, ali ne tendenciozno. No, čak i njegovi prikazi bezličnog, predpostmodernog američkog života punog nade – njegova Amerikana – presijavaju se od bolešljivog svetla izdaje, oklevetane ili napaštovane nevinosti. „Velika nadvijena senka se rasplinula“ i strah se vratio na puki lokalni nivo. Doktrina osiguranog uzajamnog uništenja eksplodirala je bez detonacije bombi. Ipak, prinudno mobilisana deca koja nose identifikacione pločice moraju da žive s diskontinuitetom u glavi i srcu. DeLilov prolog zove se „Trijumf smrti“, po Brojgelovoj slici. Na kraju, smrt nije trijumfovala. Samo je vladala, pedeset godina. Ja razumem da DeLilo govori kako su sva naša plemenita osećanja pretpela udarce u tim decenijama. Smrtni strah nas je okruživao i zarobio. Ljubav, čak i roditeljsku, bilo je teže pružiti.

Protagonista Nik Šej radi za kompaniju „Vejst kontejnment“. A *Podzemlje* je, između ostalog, dovtijliva i dramatična meditacija o izlučevinama, pražnjenju, ostacima, đubretu, otpadu, šljaci, tricama. Pijani gledalac utakmice plejofa između Dodžersa i Džajantsa 1951. naginje se napred i bljuje flanelastu materiju, „čini se kao da povraća nečiju sivkastosmeđu pidžamu“. Tek venčani mladenci na medenom mesecu shvataju da „njegovi PV“ (dnevna „higijena“ je još jedan eufemizam) rade „protiv njega“: „te noći Marvin je morao neplanirano da poseti hotelski toalet, gde je istovario vodopad hemijskog otpada“. Reč je o ljudskom otpadu, oprostivom. Ali tu je i nuklearni otpad, materija koja nikad ne odlazi i zbog koje

¹ Svi navodi iz romana preuzeti su iz DeLilo, D., *Podzemlje*, prev. Zoran Paunović, Geopoetika, Beograd, 2007. (Prim. prev.)

nebesa moraju da zapuše nos. U izvanredno nadahnutom epilogu pod naslovom „Das Kapital“, Šej posećuje Muzej deformisanih u Semipalatinsku i suočava se sa fetusima sačuvanim u „Hajnceovim“ teglama od kornišona. Potom posećuje kliniku za lečenje od radijacije i vidi, pored ostalog, ženu „koja ima sve crte lica, ali smeštene samo na pola lica, sve je stalo u iskošeni luk koji joj lebdi iznad ramena kao polumesec“.

U romanu *White Noise*, čuveni „toksični incident u vazduhu“ bio je rezultat nesreće u vojno-industrijskom postrojenju. Ali on je bio i DeLilova metafora za televiziju – za zaraznu sveprisutnost medijske spore. Dok objašnjava nedavnu glupost koju je njegova ćerka počinila, Šejov kolega sastavlja „šake u oblik TV-ekrana, s horizontalno položenim palčevima i uspravljenim kažiprstima, pa me je pogledao kroz taj ram, ukrstio očima i zapalacao jezikom“. DeLilov odnos prema dijalogu nije samo neponovljivo komičan; on se takođe obrušava na deformacije, na zbrku ovlašnih komentara našeg doba obnevidelog od televizijskog ekrana. „Reći ću mu da si mu to ti poručila.“ „Telo joj je sjajno za nekog s koliko ono beše dece?“ „Takve govnae kao što si ti stavljaju iza rešetaka, gde im je i mesto.“ „Ja postajem osoba, ako mi postavljaš pitanja. Hteo bi da znaš ko sam? Ja sam osoba, ako si toliko radoznao, koja će te potpuno sludeti.“ „U čemu je i suština onog što sam želeo da ti kažem.“

Treba reći u zaključku da će svi koji ostanu do kraja uz ovu knjigu doživeti neočekivanu nagradu. *Podzemlje* je više rasplinuto nego monumentalno, razuđeno na izvestan način na koji obiman roman ne mora nužno da bude. Ima jedan interval, negde na polovini, kad izvedba strašno umine. Ali potom se obnovi, ponovo skupi svu svoju masu. Kad sam primetio iznenađujući broj aproksimacija na koje se DeLilo odlučuje („nekakvom tugom“, „nekako bezbrižnog izgleda“, „nekakav čudnovat prizvuk“), počeo sam da menjam osećanja prema njemu. Dok sam čitao njegov opus i osećao rigoroznost njegovog jezika, tu gotovo neljudsku disciplinu percepcije i oštine zagledanosti, često sam brinuo za stabilnost tog čoveka. No, ko je taj čovek bio? DeLilo je obično prilično odsutan iz svoje proze – spektralna inteligencija. *Podzemlje* je njegov najzahtevniji roman, ali istovremeno i najprozirniji. Ispod njegove površine teče struja ličnog bola, koja ima veze sa sudbinskim nepovratnostima u mladalačkom životu – DeLilo se nikad pre nije dotakao tog registra. Ovo nije susret s autorom, već zaslužena i privilegovana bliskost koja se rodi kad sagledate jednog pisca u celini – ono što je F. R. Livis nazvao „osećajem bremenite obuzetosti“.

„Bombe, međutim, nisu bile bačene... Rakete su ostale u kružnim lanserima. Oni ljudi su se vratili i gradovi nisu bili uništeni.“ Upravo tako. Sad kad Hladnog rata više nema, planeta je postala manje „zanimljiva“ u onom kineskom smislu (prastara kletva: Dabogda živeo u zanimljiva vremena). Ali ne viđa se uspon velikog pisca svakog dana, čak ni svake decenije. To znači da ćemo odsad svi živeti u zanimljivijim vremenima. U čemu je i suština svega što sam želeo da kažem.

(1997)

(S engleskog preveo Igor Cvijanović)